

Оцінка впливу зовнішніх ринків на економіку України

У статті досліджуються методичні підходи щодо оцінки та взаємодії внутрішнього і зовнішнього ринків за умов зростання відкритості національних економік.

В статье исследуются методические подходы к оценке и взаимодействию внутреннего и внешнего рынков в условиях роста открытости национальных экономик.

In the article methodical approaches are investigated in relation to an estimation and cooperation of internal and external markets at the terms of increase of openness of national economies.

Постановка завдання. Зовнішня торгівля є важливим чинником розвитку національної економіки, який впливає на її кількісні та якісні параметри, умови зростання та конкурентоспроможність на міжнародному рівні. На сьогодні українська економіка характеризується zdeформованою структурою виробництва, високим рівнем витрато місткості. Безумовно, ці чинники справляють прямий і опосередкований вплив на обсяг і структуру експорту та імпорту. Існує необхідність вироблення цілісного уявлення про стан внутрішнього та зовнішнього ринку України зумовлює нагальну потребу дослідження цих питань у контексті зростаючої відкритості національних економік та глобальних тенденцій світового господарства. Виходячи з вищезазначеного питання оцінки впливу зовнішньої торгівлі як чинника розвитку національної економіки набуває особливої значущості та актуальності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблемам визначення ролі зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки, формування зовнішньоторговельної політики присвячені праці багатьох вчених, зокрема І.В. Бураковського, В. Гейця, Н. Грущинської, В. Дудчака, І. Коломійця, А.А. Мазараки, В.Р. Сіденка, А.С. Філіпенка тощо. Віддаючи належне працям вчених, варто зазначити, що тематика оцінки впливу зовнішніх ринків на економіку України в умовах глобалізаційних процесів потребує подальшого розвитку.

Метою даної статті є дослідження та класифікація методів аналізу розвитку зовнішніх ринків та оцінка їх впливу на економіку України під впливом глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. На економічну ситуацію (кон'юнктуру) ринків впливає значна кількість різних за інтенсивністю, напрямом та тривалістю дії чинників, що обумовлює складність аналізу стану та динаміки ринкової ситуації. Для забезпечення правильних висновків цього аналізу необхідно враховувати головні методологічні засади кон'юнктурних досліджень [7, с. 11–13].

По-перше, слід мати на увазі, що між всіма явищами, які визначають розвиток кон'юнктури, існує зв'язок і взаємо-

залежність. Зміна ситуації на одному товарному ринку здійснює вплив на інші ринки, що диктує необхідність аналізу зв'язків різних ринків і загальногосподарської кон'юнктури.

По-друге, висока ступінь нерівномірності і суперечливості руху кон'юнктурних показників на різних ринках обумовлює неможливість перенесення тенденцій змін, що відбуваються на одному ринку, на інші, навіть суміжні та тісно пов'язані. Не можна також переносити тенденції зміни загальногосподарської кон'юнктури на різні товарні ринки.

По-третє, розвиток кон'юнктури різних товарних ринків характеризується виключною нестійкістю та нестабільністю, що вимагає постійного моніторингу кон'юнктури.

Кон'юнктурні дослідження мають чітку послідовність. Алгоритм цього процесу охоплює наступні етапи: вивчення основних рис і особливостей ринку, збір, накопичення інформації щодо змін економічної ситуації на ринку; аналіз та прогноз кон'юнктури.

Ця інформація аналізується за допомогою методів загальносистемного аналізу, опрацювання рядів динаміки, економіко-статистичних методів (рис. 1).

Дослідження економічного середовища зосереджується на змінах руху показників виробництва за видами діяльності, цін основних видів продукції, структури цін; інвестицій в основний капітал за видами діяльності; рівень оподаткування та зміни податкового законодавства тощо.

Стан країни на світових ринках визначається виходячи з оцінки її частки у світовому експорті, величини зовнішньоторговельної квоти, зміни обсягів експорту та імпорту, їх товарної та географічної структури.

Аналіз соціальних, демографічних, культурних та інших чинників доповнює характеристику загальногосподарської кон'юнктури.

Серед соціальних чинників особливо вагоме значення надається зростанню зайнятості, яке впливає на стабільність соціальної та пов'язаної з нею економічної ситуації, забезпечує економічне зростання та сприятливу ринкову кон'юнктуру.

Серед індикаторів кон'юнктурних змін найбільше вживаними є індекси фізичного обсягу, тобто зміни показників за умови елімінування впливу цін. Однак часто ці індекси є надто агрегованими, побудованими за кумулятивним, а не за дискретним принципом, що обмежує можливості їх використання. Це стосується, передусім, індексів виробництва за видами промислової діяльності. З метою удосконалення обчислення цих індексів пропонується виділяти три основні групи продукції, для яких по-різному визначаються індекси [3, с. 26–29].

До першої категорії відноситься продукція, що легко вимірюється у фізичних одиницях, тому індивідуальні індекси, от-

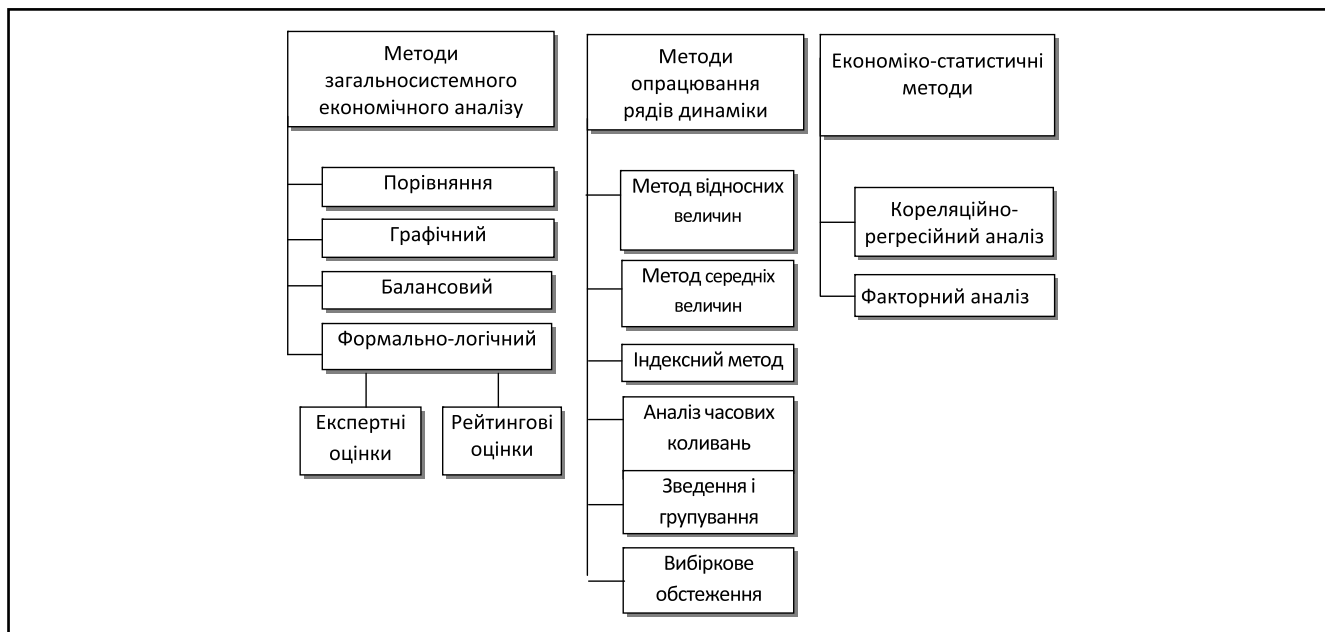

Рисунок 1. Класифікація методів аналізу розвитку зовнішніх ринків

римані за товарами у фізичних одиницях, агрегуються в індекси за видами діяльності, тобто

$$I_{t/t-1} = \sum_{i=1}^n (I_{t/t-1}^i \cdot Q_{t-1}^i \cdot P_{t-1}^i) / \sum_{i=1}^n (Q_{t-1}^i \cdot P_{t-1}^i), \quad (1)$$

де $I_{t/t-1}$ – індекс фізичного обсягу виду промислової діяльності у поточному році t по відношенню до попереднього ($t-1$);

n – кількість товарів–представників даного виду діяльності, відібраних для розрахунку;

Q_{t-1}^i – кількість виробленого i -го товару у попередньому ($t-1$) році;

P_{t-1}^i – ціна i -го товару у ($t-1$) році.

Друга група охоплює продукцію, яка вимірюється лише у вартісних показниках. Для оцінки її динаміки слід використати індекси номінального обсягу випуску (тобто у поточних цінах) ($IFO^{ном}$) та індекси цін виробників (ICB):

$$I_{t/t-1} = IFO_{t/t-1}^{ном} / ICB_{t/t-1}. \quad (2)$$

Третя категорія продукції є досить проблематичною і включає судно– та літакобудування, залізничне машинобудування, оборонну продукцію тощо. Для побудови індексу фізичного обсягу доцільно використовувати кількість відпрацьованих персоналом годин ($KBГ$) з поправкою на річні зміни продуктивності праці ($\Delta ПП$):

$$I_{t/t-1} = \frac{KBГ_t}{KBГ_{(t-1)}} \cdot \Delta ПП_{t/t-1}. \quad (3)$$

Використання зазначених індексів дозволяє деталізувати динаміку різних груп товарів і видів промислової діяльності, точніше визначати її траєкторію.

Крім обсягів та індексів виробництва, у процесі аналізу варто враховувати вплив на них різних чинників, зокрема рівня використання виробничих потужностей, динаміки інвестицій в

основний капітал, зміни чисельності зайнятих та ін. Для встановлення кількості взаємозв'язків між показниками використовуються методи кореляційного аналізу [4, с. 20].

За нестійкої кон'юнктури для виявлення тенденції застосовуються різні методи згладжування та вирівнювання рядів динаміки, метод найменших квадратів. Побудована за їх допомогою крива кон'юнктури дає можливість визначити показники її коливання та циклічності. Алгоритм розрахунків складається з таких етапів: відбір найбільш мінливих ринкових показників, побудова їх динамічних рядів за тривалий період; виключення з цих рядів тренду, що відбиває єдину тенденцію до зростання чи зниження, а також сезонних коливань. Ряди, що залишилися, мають відображати кон'юнктурні коливання, які стандартизуються (тобто зводяться до єдиного знаменника) з метою забезпечення порівнянності. Наприкінці здійснюється розрахунок коефіцієнтів кореляції з метою встановлення синхронності та взаємозв'язків між показниками [6, с. 51–57].

Ринкова ситуація на макrorівні та на окремих ринках може бути охарактеризована за допомогою показників ділової активності, зокрема динаміки продажів, кількості угод, курсу акцій, реального валютного курсу тощо. Однак для аналізу рядів динаміки цих показників необхідно підходити з позиції їх різних комбінацій, щоб отримати обґрунтовані висновки. Наприклад, зростання кількості угод, за умов, коли не збільшуються обсяги продажів, свідчить про те, що на ринку діють невеликі фірми з малими за розміром операціями, які не сприяють активізації ринку.

У процесі аналізу ринкової кон'юнктури слід враховувати наявність досить стабільних відхилень у динаміці руху окремих показників, зокрема промислового виробництва та зовнішньої торгівлі. Так, при поліпшенні кон'юнктури ринку, збільшенні обсягів виробництва активізується зовнішня торгівля. Водночас, слід зазначити, що динаміка зовнішньої

торгівлі не збігається з динамікою виробництва. Погіршення ситуації на зовнішніх ринках, передусім, відображається на показниках промисловості і лише потім впливає на зниження обсягів зовнішньоторговельних операцій. Подібна ситуація обумовлюється договірними зобов'язаннями сторін за довгостроковими контрактами, а також нерівномірністю розвитку економіки різних країн [8, с. 19–20].

Важливу інформацію про ситуацію на ринку надає аналіз середніх цін продажу і запасів. Якщо ціни продажу перевищують ціни запасів, то це означає, що попитом користується більш якісна продукція, і кон'юнктуру на ринку можна оцінити як сприятливу. Перевищення цін запасів над цінами продажу свідчить, що попитом користуються дешеві товари, і кон'юнктура на ринку є несприятливою [2, с. 105]. Такий аналіз дозволяє отримати якісні характеристики стану ринку: ринок, що розвивається, сприятливий, погравлений; стабільний; млявий, стагнующий; несприятливий, регресуючий тощо.

Окремі товарні ринки можна опосередковано, непрямо оцінити за ситуацією, що складається на ринку цінних паперів. Попит на акції компанії та їх курс істотно залежать від становища компанії на ринку. Тому біржові індекси акцій можуть розглядатися як самостійні індикатори кон'юнктури ринку товарів. Непрямими оцінками користуються також для визначення ймовірних ризиків комерційної діяльності на ринку. Критеріями ризику є ступінь мінливості ринку, кількість фірм на ринку, частка ринку, зайнята конкурентами тощо [9, с. 44–45].

Аналіз зовнішніх ринків повинен супроводжуватись виявленням причинно-наслідкових зв'язків та обґрунтуванням висновків щодо ситуації на ринку.

Наступним етапом дослідження має бути розробка прогнозу подальшого розвитку кон'юнктури ринку, напрямів та інтенсивності зміни ситуації на ньому. Кон'юнктура цікава лише у тому разі, коли вона надає інформацію не лише про недавнє минуле чи про теперішнє, а й про найближче майбутнє [1, с. 446].

Динаміка фізичних обсягів експорту та імпорту за останні десятиліття у півтора рази перевищує зростання ВВП Укра-

їни, що підтверджує загальносвітову тенденцію руху траєкторії цих показників за умов глобалізації.

Якщо за 1991–2004 роки ВВП збільшився в 1,3 раза, а експорт – в 2,4 раза, то у 2008 році країна за обсягами експорту впала до рівня 1998 року, адже національна економічна система, що досить інтегрована у світове господарство, не могла залишитися осторонь світових процесів і порушення макростабільності на зовнішніх ринках мало знайти відгук у внутрішніх процесах в Україні.

Вплив світової фінансово-економічної кризи став відчутним ще на початку 2008 року, коли падіння фондових ринків світу зумовило переорієнтацію фінансових потоків з одних активів в інші, зокрема сировинні та енергетичні. Ці активи стали більш привабливими, що одразу стимулювало істотне зростання цін на сировинні ресурси і ціна на метал у середньому за вісьмома регіонами світу зросла майже на 81%, вартість нафти марки Brent – на 32%. До моменту, коли з'явилися перші позитивні прогнози щодо світового валового збору зернових у 2008/2009 маркетинговому році, за 2007/2008 маркетинговий рік ціни на пшеницю (CША, FOB) зросли в середньому на 79%.

Наслідки для економіки України були такі:

1. Посилення загального інфляційного фону. Інфляційна спіраль, розкручена у 2007 році, мала продовження і в 2008-му. Нестабільність політична не могла не позначитися на економічній площині. Ціни виробників промислової продукції зросли на 36,5%. Лідерами зростання стали такі галузі, як добування корисних копалин (крім паливно-енергетичних) – 70,4%, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 68,1, виробництво коксу – 64,3, хімічне виробництво – 55,9%. Тобто всі галузі, що орієнтовані на зовнішні ринки або, відповідно до особливостей виробничого процесу, обслуговують експортно орієнтовані виробництва.

2. Підвищення ролі експортних виробництв в економічному зростанні. Спостерігалися поступове прискорення зростання виробництва в експортно орієнтованих галузях економіки і перерозподіл фінансових ресурсів в економіці від

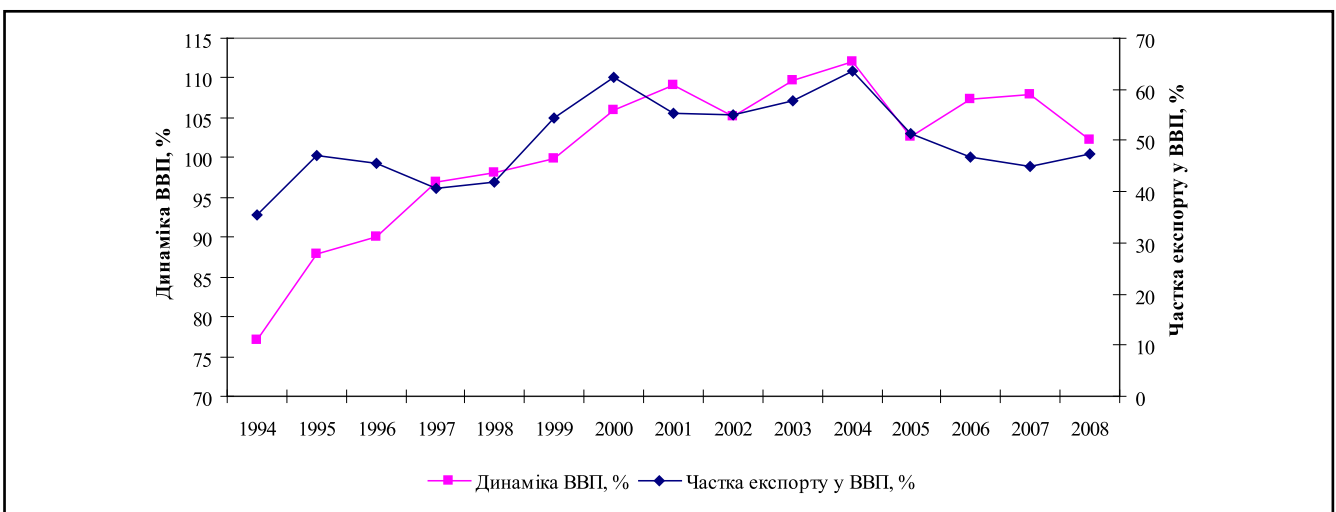

Рисунок 2. Динаміка розвитку ВВП та частки експорту у ВВП, %

решти секторів до сировинного та експортно орієнтованого секторів, зокрема й через банківську систему. Так, зростання виробництва у металургії становило 3,5%, хімічній промисловості – 5,2%. У цілому це забезпечило утримання досить високих темпів зростання промисловості – 7,3%.

Хвиля світової фінансової кризи примусила уряди провідних країн переглянути свою політику щодо фінансових ринків. Зокрема уряди США, Великобританії, Німеччини, Росії, країн Бенілюксу тощо прийняли рішення про державну підтримку окремих фінансових установ, які переживають фінансові труднощі. Але проблеми, які у США та інших розвинених країнах призвели до іпотечної і фінансової криз, та проблеми, які можуть сформувати негативні тенденції в розвитку економіки України, істотно різняться.

В Україні найбільше падіння сталося за прибутком від експорту, його частка з 2007 року знизилася з 24 до 10%, що підтверджує відсталість великих виробництв. Чого вартий факт: у металургії за п'ять місяців 2010 року заводи отримали 1,9 мільярда гривень збитків. З огляду на численні негативні тенденції, що відбуваються у зовнішньому секторі, можна зробити висновок, що вітчизняний бізнес деградує.

Промисловість. Плани України ввійти в двадцятку найбільш розвинутих країн світу потребують відповідного матеріального наповнення. Проте дослідження економічної ситуації дає підстави для висновку, що для цього відсутній відповідний потенціал. Внутрішні джерела підйому залежать від прибутковості всього національного виробництва та дії в економіці стимулів її зростання. На жаль, прибутковість капіталу в Україні, тобто рентабельність, становить 3–3,5% і у 3–4 рази менша, ніж у країнах ЄС при розрахунку на базі прибутку після сплати податків (для передкризових умов 2007 року). 2009 рік українські підприємства закінчили із збитком 42 млрд. грн., тоді як у 2007 році прибуток сягав 136 млрд. грн.

У 2010 році прибуток певною мірою відновився (за перше півріччя – до 20,2 млрд. грн. Проте говорити про майбутнє динамічне відновлення докризового рівня рентабельності зарано. Без поступового підйому не вийде отримати ресурси приросту і оновлення виробництва, а тому неможливо буде запобігти виснаженню економіки через скорочення виробництва та старіння підприємств.

Аграрна сфера. З початку 2010 року українські фермери зібрали близько 30 млн. т зерна – переважно, пшеницю та ячмінь з площі приблизно 12 млн. га. При цьому було зафіксовано 8–10%–е зниження врожайності рік до року, через несприятливі погодні умови і є підстави прогнозувати, що у 2010/2011 маркетинговому році поставки українських зернових на зовнішні ринки скоротяться на 29% – до 15 млн. т.

Збір зернових цього року знизився до 41,9 млн. т. Між тим очікуваний рівень виробництва буде цілком достатнім для забезпечення внутрішнього річного споживання у розмірі 26 млн. т.

Ціна пшениці на СВOT (Чиказька товарна біржа) у липні злетіла на 67%, однак уже в серпні скоригувалася на 15%.

Вслід за світовим трендом у липні–серпні вартість зернових на українському ринку зросла на 22–111%.

На противагу зерновим недавні погодні умови були сприятливими для більшості олійних культур і можна передбачати збільшення врожайності соняшнику на 5%. Оскільки фактично відсутні передумови для скасування експортного мита на насіння соняшнику цього року, то близько 95% від загального врожаю буде перероблено всередині країни.

На фоні очікуваного суттєвого зниження експортних поставок соняшникової олії з Росії, а також падіння виробництва в Аргентині можна очікувати зміцнення лідируючих позицій вітчизняних виробників на світовому ринку. Частка України у світовій торгівлі соняшниковою олією може вирости до 60–65% порівняно з 53% у 2009/2010 році.

Оскільки конкурентоспроможність країни залежить від критичної маси конкурентоспроможних національних підприємств, держава відіграє ключову роль у налагодженні сприятливих умов для розвитку бізнесу. При цьому політика ніяк не може орієнтуватися на підтримку неефективних підприємств і галузей.

Політика держави, спрямована на забезпечення конкурентоспроможності, має орієнтуватися на десять золотих правил конкурентоспроможності, сформульованих на основі узагальнення практики розвинених країн [10]. Ці правила конкурентності полягають у тому, що необхідно:

- створити стабільну і передбачувану законодавчу базу;
- опрацювати гнучку та еластичну економічну структуру;
- забезпечити інвестування у традиційну і нову технологічну інфраструктуру;
- сприяти приватним заощадженням і внутрішнім інвестиціям;
- виробляти агресивність на міжнародних ринках і одночасно створювати привабливість країни для прямих іноземних інвестицій;
- зосереджувати увагу на якості, швидкості і прозорості діяльності уряду та муніципальних органів;
- підтримувати необхідний баланс рівнів заробітної плати, продуктивності та оподаткування;
- зберігати стабільність соціальних відносин, знижуючи різницю в рівнях доходів та посилюючи позиції середнього класу;
- активно інвестувати в освіту, особливо середню і у навчання робочої сили впродовж життя;
- забезпечувати баланс місцевої і глобальної економіки, щоб одночасно здійснювати нагромадження національного багатства і зберігати систему цінностей, які підтримуються громадянами країни.

Висновки

Дослідження проблем впливу зовнішніх ринків на економіку України призводить до таких висновків:

- надмірна експортна залежність української економіки сформувалася за умов zdeформованої структури та недо-

статних якісних показників промислового виробництва, що гальмує розвиток зовнішньоторговельного сектору;

– товарна і географічна прив'язка експорту є вкрай жорсткою, що призводить до перенесення шоків інших країн на внутрішній ринок;

– державна підтримка експорту сировинних товарів та продукції з низькою доданою вартістю консервує існуючий стан промисловості, гальмуючи її структурні перетворення;

– фінансово-економічна криза в останні роки суттєво вплинула на скорочення експорту і стимулювання імпорту;

– різке скорочення національного виробництва товарів широкого вжитку спричинило зростання імпорту цих товарів в Україну та зростання від'ємного сальдо торговельно-го балансу.

За таких умов економічна політика країни має ґрунтуватися на використанні позитивних рис глобальної економіки з тим, щоб оптимізувати умови для ендогенного розвитку національної економіки. Державі при цьому відводиться роль гаранта додержання цих умов, для чого потрібно активно впливати на створення конкурентних переваг нагромадження необхідних ресурсів. До останніх слід віднести традиційні їх види – природні ресурси, виробничий капітал у вигляді основних фондів, людський капітал як рівень освіти та кваліфікації працівників різних галузей та видів діяльності.

Роль держави у забезпеченні конкурентоспроможності країни полягає в правильному виборі пріоритетів розвитку з тим, щоб на основі концентрації ресурсів досягти стабільного економічного зростання. Разом із тим слід погодитися з думкою багатьох фахівців, що не варто орієнтуватись на вибір «маяків», «локомотивів», бо цей підхід все ж означає консервацію існуючих пропорцій. Більш доцільною є стратегія корегування структури економіки, в рамках якої влада повинна гнучко захищати політичними (в тому числі зовніш-

ньополітичними) засобами всіх, хто успішно працює за умов світової конкуренції.

Література

1. Бернар І., Колли Ж.–К. Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: В 2 т.: Пер. с фр. – М.: Междунар. отношения, 1994. – Т. 1. – С. 446.
2. Богославец Г.М., Скотнікова М.М. Особливості вивчення кон'юнктури ринків товарів та послуг у сучасних умовах // Економіка і підприємництво: стан та перспективи: Зб. наук. пр. – К.: КНТЕУ, 2002. – С. 105.
3. Головки В., Васечко О. Індекс промислового виробництва в Україні // Економіка України. – 2002. – №4. – С. 26–29.
4. Гонтар В.М. Дослідження кон'юнктури світових товарних ринків / За ред. М.Ф. Тимчука. – К.: Інститут муніципального менеджменту та бізнесу, 1998. – С. 20.
5. Зовнішньоекономічна діяльність: навч. посібник / За ред. д. е. н., проф. І.І. Дахна. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 360 с.
6. Карпов В.А., Кучеренко В.Р. Маркетинг: прогнозування кон'юнктури ринку: Навч. посібник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – С. 51–57.
7. Левшин Ф.М. Мировой рынок: конъюнктура, цены и маркетинг. – М.: Международные отношения. – 1993. – С. 11–13.
8. Пешкова Е.П. Маркетинговый анализ в деятельности фирмы. – М.: «Ось-89», 1996. – С. 19–20.
9. Розвиток секторів і товарних ринків України / За ред. В.О. То-чиліна. – К.: ІЕП НАН України, 2001. – С. 44–45.
10. Стиглиц Дж. Ю. Глобализация: тревожные тенденции / Пер. с англ. и примеч. Г.Г. Пирогова. – М.: Мысль, 2003. – С. 111, 219.
11. Філіпенко А., Шнирков О. Новий етап зовнішньоекономічних зв'язків України // Економіка України. – 2008. – №1. – С. 11–14.
12. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Е.О. МЕХТІЄВ,

аспірант, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

Місце банківського сектору в грошово-кредитній системі

Дослідження присвячене визначенню місця банківської системи в грошово-кредитному регулюванні. У статті узагальнено теоретичні положення та досліджено основні напрями грошово-кредитного регулювання національної економіки.

Обґрунтовано необхідність переходу від регулювання банківської системи в частині залучення і розміщення коштів до регулювання банківської системи як складової кредитно-грошової системи.

Исследование посвящено определению места банковской системы в денежно-кредитном регулировании. В статье обобщены теоретические положения и исследованы основные направления денежно-кредитного регулирования национальной экономики.

Обоснована необходимость перехода от регулирования банковской системы в части привлечения и размещения средств к регулированию банковской системы как составляющей денежно-кредитной системы.